

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.21.1.61-74>

Ovidij: *Pismo Didone Eneju (Heroides 7)*

Prevedla Polonca Zupančič

Pesem je del Ovidijevih *Heroid*,¹ niza ljubezenskih pisem v verzih, ki so izrazito dvodelna: prva serija pisem, ki jih svojim ljubimcem ali oddaljenim možem pišejo slavni ženski liki (najbolj znane dvojice so npr. Penelopa in Odisej, Dejanjera in Herkul, Ariadna in Tezej, Medeja in Jazon ter Didona in Enej), spada v zgodnje obdobje Ovidijevega ustvarjanja; datirajo jih v čas pred letom 15 pr. Kr. Drugo skupino, od 16. do 21. pisma, pa sestavljajo pisma treh zaljubljenec z odgovori izbranih žensk (npr. Paris in Helena); slednja so verjetno nastala v letih 4 do 8, tik pred Ovidijevim izgonom iz Rima.

Vsebinsko gre za ljubezenske zgodbe iz grške mitologije, ki jih je Ovidij črpal predvsem iz epsko-tragiške tradicije, deloma pa iz helenističnih in sočasnih pesnitev. Številni elementi dalje izvirajo tudi iz rimske elegije, v kateri se ponavljajo motivi trpljenja zaradi odsotnosti ljubljene osebe, tožbe, rotnje, sumi o nezvestobi, obtožbe izdajstva itd. Ovidij s prepletom obeh zvrsti torej na novo preoblikuje junakinje »ter tako uvede bralca v nov svet, ki ni niti antičen ne sodoben, niti epski niti tragiški ali mitološki niti elegijski.«² Pri tem ga seveda omejuje sama oblika pisma, saj so ta načeloma enostranska, liki ne pričakujejo odgovora, v njih pa Ovidij z veliko mero patosa variira motiv zapuščene ženske, ki toži nad svojo situacijo, z vsemi možnimi argumenti prepričuje ljubimca, naj se vrne, večkrat pa trpi tudi zato, ker je ženska. Zaradi svojega položaja pesnikove junakinje namreč živijo »osamljene, ponižane, nemočne in z občutkom manjvrednosti,« Ovidij pa je med prvimi, ki s predelavo znanih tem »preda besedo ženski in ji omogoči, da izrazi, kar je dotlej zamolčala ali žrtvovala.«³

1 Tradicionalni lat. naslov je *Heroides*, prvotni pa je bil najbrž *Epistulae heroidum*, »Pisma junakinj«.

2 Gian Biagio Conte, *Zgodovina latinske književnosti: od začetkov do padca rimskega cesarstva* (Ljubljana: Modrijan, 2010), 381.

3 Prav tam, 383.

Sedmo elegijo so določeni komentatorji označili za »Ovidijevo najambicioznejše literarno pismo«⁴ oziroma za enega »najzgodnejših in najdrznejših ohranjenih odzivov na *Eneido*,«⁵ saj se v njem prelevi v kartažansko princeso Didono in z njenega stališča obnovi zgodbo, ki jo je pred njim v 4. knjigi *Eneide* upesnil Vergilij: po brodolomu Didona sprejme Eneja na dvoru in poslušaj njegovo tragično pripoved o padcu Troje in begu po morju. V njej se vžge ljubezen, a jo poskuša zatreti zaradi zaobljube, da se po smrti prvega moža Siheja nikdar več ne bo poročila. Sestra Ana nasprotno podpira zvezo s trojanskim princem, saj bi se tako veličina Kartagine le še okrepila, njeno čustvo pa izkoristi tudi Junona, ki želi Eneja zadržati stran od Italije, tako da skupaj z Venero zasnuje načrt, kako bi ju zadržala na samem. Priložnost se pojavi, ko je celoten dvor na lovu: Junona pošlje nadnje neurje in poskrbi, da se Enej in Didona skupaj zatečeta v bližnjo votlino. Po tem dogodku postaneta ljubimca, a le za eno zimo – Jupiter pošlje božjega sla Merkurja k Eneju z naročilom, da mora izpolniti svoje poslanstvo in oditi v Italijo. Enej poskuša oditi na skrivaj, toda Didona razkrije njegov načrt; Enej se brani, da mora oditi proti svoji volji, saj mu tako ukazuje bog – njegova čustva so v luči višjega poslanstva žal nepomembna. Tudi Ana, ki jo v zadnjem poskusu pošlje Didona, pri Eneju ničesar ne doseže, zato se Didona odloči za samomor: ukaže postaviti grmado, na kateri zažge vse, kar jo spominja na nesojenega ljubimca. Ponoči Merkur znova opomni Eneja, da mora nemudoma oditi; ko Didona zagleda ladje v daljavi, v obupu spleza na grmado, izvleče Enejev meč, se nasadi nanj in z zadnjimi besedami prekolne njegovo ljudstvo.

Čeprav je Ovidij obdeloval isto temo, je kljub skupnim osnovnim gradnikom zgodbe med avtorjevima prikazoma več ključnih razlik.⁶ Medtem ko pri Vergiliju vlogo posrednika Didonine poslednje prošnje opravi njena sestra Ana, Ovidij predaja zadnjo besedo kraljici sami, Ana pa se pojavi kot predzadnja naslovnica njenih tožb – ker je bila pri Vergiliju s svojim prigovarjanjem k zvezi z Enejem soodgovorna za Didonin padec, se je Ovidiju v novi verziji zdela primerna pomočnica pri samomoru.⁷ Dalje prvi zgodbo bralcu predstavi v linearnem zaporedju, Ovidij pa se v krožni obliki preko asociacij poigrava z dogajalnim časom in nas z začetkom elegije postavi na sam konec zgodbe: umešča nas v čas tik pred Didoninim samomorom, ko se Enej pripravlja na odhod, Didona pa ga poskuša zadržati z opisom negotove prihodnosti, težavnih podvigov (1–54) in grozečih nevarnosti na morju (55–74). Omemba morja jo spomni na Enejev beg iz Troje, prihod v Kartagino in zvezo, ki je sledila (75–114), v nadaljevanju pa seže še v lastno zgodovino, ko obnovi vse

4 Trevor Fear, *Critical studies in Ovid's Heroides* 1, 2, 7 (doktorska disertacija, Durham University, 1993), 156.

5 Richard Tarrant, »Ovid and Ancient Literary History«, v: *The Cambridge Companion to Ovid*, ur. Philip R. Hardie (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 13–33, tu 25.

6 Za podrobnejšo analizo glej npr. Fear, *Critical studies*, 156–231.

7 Prav tam, 227.

nesreče, ki so jo doletele, odkar ji je brat ubil moža in je morala v izgnanstvo (115–142). Na tej točki se znova vrne v sedanost in želi z različnimi argumenti od Eneja izprostiti vsaj kratek odlog (143–184), pismo pa zaključi z grožnjo s samomorom in z željo po nagrobnem napisu (185–200). Končna misel se tako priključi začetku pesnitve, krožna struktura se sklene, celotna pesnitev pa učinkuje kot dolg epitaf.⁸

Razlike med Vergilijevo in Ovidijevo Didono so tudi značajske. Ovidijevo različico junakinje nekateri označujejo kot (preveč) pasivno,⁹ saj se zdi vdana v usodo, drugim pa se nasprotno zdi »nekoliko modrejša, nekoliko bolj dojemljiva kot v svoji prejšnji inkarnaciji,«¹⁰ saj je z Vergilijem enkrat že preživela svojo zgodbo in prišla do spoznanja, da je Eneju nestalnost prirojena – je namreč tip človeka, ki vselej išče nekaj novega, ki se s svojimi dejanji ne sooča, a je po drugi strani zaradi tega obsojen na ponavljanje vedno istih napak. Komentarji gredo v svoji interpretaciji še korak naprej in vidijo v tej navidezni pasivni drži (ne)učinkovito retorično strategijo:¹¹ ker je prvi poskus, da bi zadržala Eneja pri sebi, klavrno propadel, sedaj precej bolj izkušena Didona poskusi še drugič; zaveda se, da Eneja ne bo mogla ganiti s čustvi, zato se pretvarja, da sploh ne bo posegla po tem sredstvu (5–8); pri tem je »izjemno artikularna in se dobro zaveda, kaj počne.«¹² Čeprav je ujeta v tipični ljubezenski dilemi med katulovskim sovraštvom in ljubeznijo, pri čemer vse tožbe le še dodatno krepijo njena čustva, jih v primerjavi z Vergilijevo Didono veliko bolje obvladuje. Če v splošnem Vergilijevo Didono čustva povsem preplavijo, jih Ovidijeva celo obrača v svoj prid.¹³

Pri tem je vredno opozoriti, da Ovidij v nasprotju z Vergilijem njene besede večkrat pospremi z očitno ironijo:¹⁴ ko se na primer v svoji vnemi priporoča bogovoma ljubezni (33–41) oziroma svari Eneja pred krivo prisego (59–62), se navidez kaže kot naivna, saj Venera kot Enejeva mati, Amor pa kot polbrat, gotovo ne bosta škodila Eneju – nasprotno, v *Eneidi* Venera z Junono celo spletkari proti Didoni. Ker se tega v resnici precej dobro zaveda, preide na naslednji argument: če Enej vztraja pri plovbi kljub viharnemu morju, jo mora res silno sovražiti (42–50). Medtem ko pri Vergiliju Didona izgubi oblast nad sabo, Ovidijeva različica nastopi z večjo obvladanostjo in znova zamaskira svoj poskus, da bi ga zadržala, v sarkastično pripombo. Takoj zatem pa v Ovidijevi značilni maniri spet preobrne svoje besede: če Enej živi, bo to

8 Howard Jacobson, *Ovid's Heroides* (Princeton: Princeton University Press, 1974), 83. Na tesno povezavo med elegijo in epigramom opozarja npr. tudi Lisa Piazzi, »Latin love elegy and other genres,« v: *The Cambridge Companion to Latin Love Elegy*, ur. Thea S. Thorsen, 224–238 (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), tu 226.

9 Npr. Jacobson, *Ovid's Heroides*, 84.

10 Rebecca Armstrong, *Ovid and His Love Poetry* (London: Bloomsbury Academic, 2005), 111.

11 Fear, *Critical studies*, 162.

12 Linda S. Kauffman, *Discourses of Desire: Gender, Genre, and Epistolary Fictions* (New York: Cornell University Press, 1986), 48.

13 Fear, *Critical studies*, 177–179.

14 Prav tam, 180, 186–187.

zanj hujša kazen od smrti (63–66). Iz prošnjice se po klasičnem Ovidijevem prijemu prelevi v preračunljivko, ki podoba brodoloma, ki jo je še ravnokar splašila, izrabi za prepričevanje – če se Enej ne odziva na prošnje, bo pač poskusila še z grožnjami.¹⁵

Tudi ko Eneju očita hinavščino v odnosu do bogov in namigne na nejasno usodo njegove prejšnje žene (81–86), pri čemer Ovidij nadgradi Vergilijev obrobni lik, ki je omenjen le mimogrede,¹⁶ je njen odgovor »oster, a prijazen; daleč stran od divjanja, v kakršno jo sili Vergilij.«¹⁷ Hkrati je neposredna obtožba, da Enej ni bil iskren glede smrti svoje žene, lep primer Ovidijeve drzne razširitve Vergilija, pri katerem Didona glede problematičnih tem postopa veliko bolj delikatno in posredno.¹⁸

Ko Ovidijeva Didona s svojo opazko vzbudi dvom v vse Enejeve besede, ga spomni še na svojo velikodušnost in naivnost (91–114) ter se dokončno prelevi v vlogo pasivne žrtve, ki je nevede podlegla ukani spretnega lažnivca in je v svoji slepi zaljubljenosti prezrla očitna znamenja, s katerimi so jo bogovi poskušali posvariti pred tragičnim koncem. Tako Vergilijeva kot Ovidijeva različica obžalujeta svojo zvezo Enejem, saj sta zaradi njega zagrešili najhujši zločin – oskrunili zakon z možem, zato si zaslužita takojšnjo smrt. Kljub temu se zdi, da Didona pri Vergiliju ni bila tako svobodna v svoji izbiri, medtem ko pri Ovidiju v luči celotne pesmi dobimo vtis, da svoje dejanje obžaluje v manjši meri; Didona namreč vso odgovornost za razmerje preloži na Eneja zgolj zato, da bi v njem vzbudila občutek dolžnosti in dolga.¹⁹ To taktično potezo v nadaljevanju nadgradi s tem, da prikaže svoje razočaranje nad Enejem kot še zadnje v seriji nesreč, ki jo spremljajo od poroke s Sihejem dalje (115–132). Še več: ker je zaradi njega zavrnila druge snubce, se ji ti lahko maščujejo – Enej jo je torej postavil v izredno neprijeten položaj. Toda čeprav skuša Didona z naštevanjem vseh preprek, ki jih je morala premagati, vzbuditi simpatijo in se prikazati kot žrtev krute usode, dokazuje ravno nasprotno. Pokaže se namreč kot oseba, ki marsikaj doseže, in se, čeprav je ženska, »povsem dobro znajde v moškem svetu.«²⁰

Ovidijeva Didona tako večkrat oportunistično uporabi okoliščine sebi v prid; podoben primer takšnega preobračanja je na primer glede Enejevega rodovnika, ko zaradi njegove trdosrčnosti najprej dvomi o tem, da je Venera njegova mati (39–41), po drugi strani pa naj bi jo prav vera v božansko poreklo

15 Prav tam, 191.

16 Pri Vergiliju Enej steče nazaj v goreče mesto in je pripravljen oditi šele, ko zagleda Kreuzino senco (prim. *Aen.* 2.743isl in 2.772isl).

17 Michael Bryson, *Love and its Critics: From the Song of Songs to Shakespeare and Milton's Eden* (Cambridge: Open Book Publishers, 2017), 75.

18 Peter Knox, ur., *Ovid. Heroides. Select Epistles* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 21–22; Sergio Casali, »Ovidian Intertextuality,« v: *A Companion to Ovid*, ur. Peter Knox, 341–354 (Chichester: Blackwell Publishing), tu 353.

19 Fear, *Critical studies*, 198 in 205.

20 Prav tam, 209.

spodbudila v zvezo (111–112). Enako postopa pri prikazu Kartagine: v začetnih verzih je predstavljena kot stabilno, utrjeno mesto (13–14), pozneje pa Didona namenoma poudarja vse nevarnosti, ki naj bi ji grozile: zavist sosednjih ljudstev, grožnja vojn, premalo utrjeno mesto, nadležni snubci (123–130). Pri tem Ovidij razširi Vergilija in še poudari dramatičnost situacije, saj ne našteva zgolj posledic Enejevega odhoda, pač pa ga celo vabi, naj sam izvrši uničenje. Ta misel doživi svoj vrhunec v ideji, da je Didona morda noseča (137–142). To je pri Vergiliju zgolj želja (Didona hrepeni po otroku, da bi jo vsaj ta tolažil po Enejevem odhodu), pri Ovidiju pa skorajda že dejanskost, ki jo Didona znova poskuša uporabiti kot grožnjo: če bo Enej odšel, bo kriv za dve smrti.

V nadaljevanju Didona podvomi celo v voljo bogov in še enkrat poudari, kako težavna bo Enejeva pot v Italijo, saj jo bo verjetno našel šele na starost (145–152). Medtem ko komentatorji pri Vergiliju ne zaznajo možnosti, da bi se rimsko poslanstvo lahko uresničilo v Kartagini,²¹ pa Ovidijeva Didona Eneju ponudi, naj ostane pri njej in Kartagino preoblikuje v novo Trojo (153–160): pri Vergiliju je dalje Julova bodočnost razlog za odhod,²² za Ovidijevo Didono pa postane argument, da Enej ostane pri njej (77–80, 157–165). Na tej točki se Ovidij znova odmakne od Vergilijevega prikaza Didone; Vergilijeva različica namreč v navalu besa zaželi Eneju smrt, nadaljuje pa s kletvami, grožnjami s prihodnjimi nesrečami in obljubo vojne med Kartazani in Enejevimi potomci.²³ Pri Ovidiju se odzove ravno nasprotno: Didona celo roti bogove, naj njemu in njegovemu sorodstvu namenijo srečno usodo (161–166), Ovidij pa s tem preobratom kletve v prošnjo znova preizkuša svoje meje. To pride še bolj do izraza v nadaljevanju, ko Eneja prosi, naj se je usmili in znova poudari, da nima pravice biti sovražen do nje, saj ni nikdar nastopila proti Troji (167–170) – očitno za kletev, ki jo je izrekla pri Vergiliju, ne ve, ali pa se je ne spominja. Še več: prosi ga, naj jo ima vsaj za svojo ljubico, če je že noče za ženo (171–172), pri tem pa znova prikladno pozabi, da je zvezo z njim še ravnokar videla kot skrunitev prejšnjega zakona. Z vsem tem tako daje vtis, da je pripravljena popustiti in se podrediti Eneju, medtem ko Vergilijeva Didona zvezo striktnije razume kot zakon in ne daje vtisa, da se bo zadovoljila s slabšim položajem tudi takrat, ko ji je že jasno, da poroke ne bo.²⁴

Ovidijeva Didona gre v svoji nadaljnji argumentaciji še malo dlje: v zame-no za nekaj odloga bo Eneju celo pomagala na pot (173–184). Ta prošnja se v naslednjem trenutku že tipično prelevi v grožnjo, da si bo vzela življenje, če se jo vendarle odloči zapustiti (185–200). Pri tem znova ne pozabi na ironijo in sarkazem: meč, ki ji ga je dal v dar Enej, bo končno prišel prav – ker jo je ranil z ljubeznijo, je primerno, da ji zada tudi fizično rano. Če je pri Vergiliju

21 Npr. Fear, *Critical studies*, 219.

22 Enej trdi, da Jula noče prikrajšati za usojeno prihodnost (npr. *Aen.* 4.345–346, 354–355); podobno ga nagovarja Merkur (4.272–275).

23 *Aen.* 4.612–629.

24 Fear, *Critical studies*, 222.

samomor posledica Didoninega neuspešnega prepričevanja in edini izhod, pa je nasprotno pri Ovidiju grožnja le še en prefinjen način, kako bi zadržala Eneja; samomor je tako zadnja kazen, ki ga bo doletela.²⁵

Zaradi takšnega zaključka se zdi nekaterim interpretom lik Didone nesimpatičen, zanje je očitno »oportunistka, njeni razlogi pa izzvenijo hladno in racionalno.«²⁶ Po njihovem mnenju tukaj nimamo opravka z veličastno kraljico, ki jo zaznamujejo občutja in visoka moralna načela, pač pa s »pretkano zaljubljenko, ki se bo oprijela vsakega argumenta,«²⁷ da bo le dosegla svoje. Če je bila torej Vergilijeva Didona »lik spontanosti in emocionalne sproščenosti«, se jim zdi Ovidijeva bolj »umetna in retorična«; če pri Vergiliju Eneja sooča s čustvi, ga pri Ovidiju skorajda duši s stalnim razpravljanjem; če pri prvem zaznamo gola čustva in občutimo tragiško napetost, se zdi pri drugem argumentacija večkrat nekoliko prisiljena.²⁸ Nekateri literarni kritiki zato v sedmem pismu vidijo propadel poskus tekme z Vergilijem, ki naj bi postavil normo, po kateri bi se morali zgledovati tudi drugi.²⁹

Za druge je Ovidijeva Didona enostavno preveč preprosta, saj je zgolj žrtev, ki jo sicer pomilujemo, a se zanjo pravzaprav ne zmenimo zares – bralcu naj bi po njihovem mnenju ponujala premalo.³⁰ Spet tretji pa trdijo, da je Ovidij v Didoninem pismu oblikoval »eno izmed najbolj presunljivih besedil, kar jih je prišlo izpod njegovega peresa.«³¹ Zanje je prav ta Ovidijeva žalostna figura, ki tiho trpi in si ne dovoli besa, še močnejša od Vergilijeve, saj v nasprotju z njo uvidi Enejevo pravo naravo, s tem pa se zaveda tudi, »kakšen je v resnici Rim in njegovi podložniki, kakšen je pravzaprav katerikoli imperij in njegovi podrejeni.«³² Ker Didona v zadnjih besedah vso krivdo za svojo smrt prelaga na Eneja, Ovidij po mnenju teh interpretov vzbuja v bralcu vtis, da je povsem na njeni strani in se v nasprotju z Vergilijem niti ne potruji, da bi simpatiziral z Enejem. Če Ovidij govori z Didoninega stališča, nasprotno Vergilij precej bolj podpira Eneja; ta je namreč v *Eneidi* prikazan kot tragični lik, ki mora svoje osebne interese in želje (v tem primeru ljubezen do Didone) podrediti volji bogov in višjemu poslanstvu. Ovidij s tem obračuna zelo na hitro in daje večji poudarek na trpljenju kraljice ob izgubi: s tem naj bi hotel doseči, da bi bralci v »izdajstvu Didone videli izdajstvo življenja, kakršnega živijo običajni ljudje, ki niso ne vladarji ne epski junaki.«³³ Iz ženske perspek-

25 Prav tam, 163, 228.

26 Npr. Fear, *Critical studies*, 230.

27 Prav tam, 231.

28 Prav tam, 229.

29 Npr. L. P. Wilkinson, *Ovid Recalled* (Cambridge: Cambridge University Press, 1955), 93; Jacobson, *Ovid's Heroides*, 76 in 90.

30 David Scott Wilson-Okamura, *Virgil in the Renaissance* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 234.

31 Bryson, *Love and its Critics*, 74.

32 Prav tam, 78.

33 Prav tam, 76.

tive v pripovedi o zgodovini rimskega naroda nenadoma ni več poudarka na vzponih in padcih kraljestev, pač pa pridejo v ospredje osebna doživljanja posameznih likov: »Ovidij zanemari Enejeve javne dosežke, s tem pa spodkopava njegovo uradno opravičevanje dejstva, da je zapustil Didono. Če je torej Enej junak v enem pogledu, je v drugem izdajalec.«³⁴ Pač pa je sedaj Didona v vlogi tragične junakinje in žrtve; s tem ko zavrne Enejeve argumente iz *Eneide*, Ovidij ogrozi Enejeve »junaške vrednote« in postavlja pod vprašaj njegovo *pietas*, »pobožnost«.³⁵ In morda je že ta podoba nepobožnega Eneja (*im-pius Aeneas*), ki je pravzaprav ničvreden lažnivec in krivoprisežnik ter tako anti-pod Vergilijevemu idealiziranemu junaku, vzbudila negativno pozornost pri cesarju Avgustu.³⁶ Sedmo pismo tako velja za prvi primer »negativnega branja Eneide,« Ovidij pa za »prototip pesimističnega, ne-avgustovskega bralca« – takšno misel le še dodatno podpira dejstvo, da je Didonino pismo (presenetljivo) brez odgovora.³⁷

Vseeno je treba poudariti, da vendarle govorimo o dveh različnih žanrih, ki imata vsak svoje notranje zakonitosti; še več, »epika je po definiciji žanr, nasproten ljubezenski poeziji«,³⁸ zato je primerjava med njima do neke meje vprašljiva, celo nesmiselna. Medtem ko ima Vergilij pred očmi veličastvo Rima in vsebino podreja epskemu žanru, je ta »politična nota« za Ovidija brez pomena;³⁹ kot elegika ga zanimajo občutja in strasti posameznikov znotraj imperija, ne pa imperij kot politična sila: Ovidijeva Didona zato seveda »ne bo žrtvovala svojega zasebnega življenja, življenja občutij, za večjo slavo Rima.«⁴⁰ S tem ko se je zoperstavil Vergilijevemu mitu o Eneju in ustanovitvi Rima, s tem ko je predstavil zgodbo z vidika zapuščene kartažanske kraljice, Ovidij po mnenju teh interpretov ni želel *izničiti* verzije svojega predhodnika, pač pa jo zgolj *preoblikovati*: Didona k Eneju tako ne pristopa »kot epska kraljica, pač pa kot ljubimka iz elegij«,⁴¹ kot še ena izmed številnih žensk, ki trpijo zaradi moških. Namen pisma naj bi bil tako prej v tem, da Ovidij Didono prikaže izven Vergilijevega konteksta in ji s tem da novo priložnost, da obračuna z Enejem.⁴²

34 John Watkins, *The Specter of Dido: Spenser and Virgilian Epic* (New Haven: Yale University Press, 1995), 31.

35 Knox, *Heroides*, 202.

36 Bryson, *Love and its Critics*, 78–79; Jacobson, *Ovid's Heroides*, 90; I. K. Horvath, »Impius Aeneas,« *Acta Antiqua: Academiae Scientiarum Hungariae* 6, št. 3–4 (1958): 385–393, tu 390.

37 Knox, *Heroides*, 19–25.

38 Piazza, »Latin love elegy and other genres«, 227.

39 Kauffman, *Discourses of Desire*, 48.

40 Richard A. Lanham, *The Motive of Eloquence: Literary Rhetoric in the Renaissance* (New Haven: Yale University Press, 1976), 63.

41 Fear, *Critical studies*, 158.

42 Prav tam, 231.

Prejmi, Dardanec,⁴³ Elisino⁴⁴ pismo⁴⁵ v trenutkih pred smrtjo:
 vedi pa, kar zdaj boš bral – zadnje besede so to!⁴⁶
 Saj tudi beli labod, v močvirnatem rastju upehan,
 poje Meandru⁴⁷ svoj spev, kadar pokliče ga smrt.⁴⁸
 Ne nagovarjam te v upu, da s prošnjo uspem te ganiti – 5
 skušam vseeno, čeprav temu naklonjen ni bog!⁴⁹
 – zlahka zatem, ko po krivem dobro ime sem zgubila,
 čisto telo in duha, nekaj besed še zgubim.
 Sklenil vseeno si iti, pustiti nesrečno Didono ...
 Isti odnesel bo piš jadra in zvesto srce.⁵⁰ 10
 Sklenil, Enej, si po krivem priseči, odvezati ladje,
 najti italško zemljó,⁵¹ ne da bi vedel, kje je.
 Nič te ne gane Kartagina nova, ne pravkar rastoče
 mestno obzidje ne moč, ki ti jo z žezlom predam.
 Proč od svojih dejanj bežiš v vedno nove podvige, 15
 iščeš si drugo zemljó – eno si našel prav tu!
 Tudi če drugo bi našel, kdo ti jo v oblast bo izročil,
 kdo bo dal svojo posest v last nepoznanim ljudem?⁵²
 Čaka morda te še ena ljubezen, druga Didona,
 njej prav tako boš lagal, drugi prisego boš dal.⁵³ 20
 Kdaj le ustanóvil boš mesto, ki more se kosati z mojim,⁵⁴
 kdaj boš z visokih stolpóv zrl na svoje ljudi?
 Tudi če to se zgodi in bogovi uslišijo prošnjo,⁵⁵
 kje le boš ženo dobil, vneto v ljubezni kot jaz?
 Ogenj me žge kot povoskano baklo, pomočeno v žveplo, 25
 kakor žar svetih kadil, dimnim grmadam pridan:
 v mojih čuječih očeh je vselej podoba Eneja,

43 Dardan je v grški mitologiji samotraški princ, sin Zevsu, ki mu je frigijski kralj Tevker skupaj s hčerjo podelil tudi del svojega ozemlja v Mali Aziji, kjer je pozneje stala Troja. Ker velja za mitičnega prednika Trojancev, se ti zato včasih imenujejo Dardanci.

44 Didonino prvotno ime, ko je še živela v Tiru; po prihodu v Kartagino se je preimenovala.

45 Db. »pesem«.

46 V nekaterih izdajah izločajo prva dva verza, vendar ni pravega razloga, s katerim bi potrdili njihovo nepristnost.

47 Db. »plitvinam Meandra«. Meander je reka v jugovzhodni Turčiji, ki teče v značilnih zavojih.

48 Labodi zapojejo le v zadnjih trenutkih pred smrtjo, tako bo tudi to pismo Didonin »labodji spev«.

49 Didona se zaveda, da volje bogov in Enejeve usode, ki je že predvidena, ne bo mogla spremeniti.

50 Db. »zvestobo, dane obljube«.

51 Db. »kraljestvo«.

52 Čeprav Didona dvomi v to možnost, je Eneju italški kralj Latin res predal svoje ozemlje.

53 Po mitu se je Enej v Italiji poročil z Lavinijo, hčerko kralja Latina, vendar njuna zveza ni temeljila na ljubezni. To misel Didona nadgradi v nadaljevanju.

54 Db. »ki bo enako Kartagini«. Enej naj bi v pokrajini Lacij ustanovil mesto Lavinij, poimenovano po svoji soprogini.

55 Db. »ne odklonijo prošnje«.

najsi bo dan ali noč, v srcu je vedno Enej.
 On pa prav nič ni hvaležen in gluha je za moje darove –
 ko bi pri pravi bila, sploh ne bi marala zanj! 30
 Nič ne mrzim ga, četudi si misli le slábo o meni,
 tarnam, kako je nezvest, vendar ne ljubim ga manj.
 Venera, snahe se usmili,⁵⁶ ti pa, brat Amor,⁵⁷ objemi
 brata, ki nima srca;⁵⁸ tvoj naj postane vojak
 ali pa, ker ga že ljubim, – in tega se nič ne sramujem –, 35
 dalje naj hrani s snovjo⁵⁹ mojo ljubezensko skrb!
 Varam se, lažna podoba v mojih očeh je, v resnici
 sin je zares po nraveh materi svoji enak:
 res so rodile te skale, goré in trdo kaménje
 znotraj visokih pečin ali pač divje zveri; 40
 morje morda, ki ga vidiš od vetra povsem podivjano.
 Res se pripravljáš, da greš, tudi če pluti ni moč?⁶⁰
 Kam mi bežiš? Neurje ti brani, meni na ljubo.
 Glej, kako Evros⁶¹ vali morske valove vsevprek!
 Kar bi želela od tebe, dolgujem neurju, ne tebi, 45
 veter in morje⁶² sta res manj nepravična kot ti!
 Res nisem vredna, da dalje ostal bi pri meni,⁶³ krivičnež?
 O, da bi umrl, ko prek širnega morja bežiš!
 Drago te stane to silno in vztrajno sovraštvo do mene,
 če se ne zмениš za smrt, da se me rešiš čimprej. 50
 Veter bo kmalu ponehal, valovi se bodo polegli,
 Triton⁶⁴ po morju bo spet s temnimi⁶⁵ žrebci zdrvel.
 O, ko vsaj tudi ti bi se skupaj z vetrovi spremenil!
 Res se boš, razen če trd v srcu si bolj kakor hrast.
 Vodam zaupaš, kot da ne veš, kaj zmore zdivjano 55
 morje, katerega moč večkrat si že doživel.
 Tudi če morje je mirno, tako da vrvi že popuščaš,
 mnogo drugačnih tegob morje prostrano ima.
 Kadar odpluješ na morje, ni dobro po krivem priseči,
 kajti ta kraj bo postal kazen za tvoje laži. 60

56 Venera je bila Enejeva mati, torej bi postala Didonina snaha, če bi se poročila.

57 Ker je Amor Venerin sin, je Enejev polbrat.

58 Db. »trdosrčnega«.

59 Če ji Enej že ne more vračati ljubezni, naj ji s svojo prisotnostjo vsaj ohranja njeno ljubezen živo.

60 Db. »tudi če je valovje neugodno sc. za plovbo«.

61 Evros je vzhodni ali jugovzhodni veter.

62 Db. »val«.

63 Db. »da ne bi odšel«.

64 Triton je bil grški morski bog, Pozejdonov sin, ki so si ga predstavljali kot bradatega moža z ribjim repom.

65 Db. »modrimi«.

Zlasti če Amorja užališ; bajé se je Amorjev mati⁶⁶
 gola povzpela nekoč iznad kitorskih⁶⁷ vodá.
 Strah me je, da pogubljena zločinca poženem v pogubo,
 da brodolomec bi pil vodo iz modrih valov.
 Prosim te, živi! Tako pogubim te še huje kot s smrtjo: 65
 glas se bo širil, da ti moj si zakrivil propad.
 Daj, pomisli, da zgrabi te hitri vrtinec – naj nima
 misel⁶⁸ nobene moči – kaj bi razmišljal ob tem?
 Krive prisege lažnive takoj bi prišle ti na misel,
 frigijska⁶⁹ spletká, ki zdaj sili Didono v smrt, 70
 stala bi ti pred očmi podoba prevarane žene:
 strte, krvavih oči, las, razpuščenih vsevprek.
 Nič ne pomaga, da rečeš: »Zaslužim si! Brž se umaknite!«,
 ko proti tebi leti vate uperjeni blisk.
 Kratek odlog le nameni okrutnosti svoji in plovbi,⁷⁰ 75
 silna nagrada za to varna v prihodnje bo pot.
 Zame ne skrbi, še majhnemu⁷¹ Julu⁷² pa le prizanesi!
 Naj zadostuje ti čast, da si v pogubo me gnal.
 Mar si zaslužil je deček Askanij skupaj s penati,⁷³
 da bi pokopal jih val rešene zubljev nekoč?⁷⁴ 80
 Vendar jih nimaš s seboj, ti lažnivec – morda pa ni oče
 stiskal s težo svetinj tvojih ramen, kot trdiš.
 Lažeš o vsem; a jezik varljiv ni mene kot prvo
 varal in nisem bila prva, ki vse to trpi.
 Vprašaj le, kje je zdaj mati postavnega Jula – zapustil 85
 mož jo je neobčutljiv, sama je morala v smrt.⁷⁵
 To si mi večkrat povedal, dovolj me posvaril. Zažgi me,
 vredna sem tega, čeprav kazen je večja kot greh.
 Tebe pa lastna božanstva nedvomno vsak čas pogubijo:
 preko celin in morjá sedmi⁷⁶ vihar te podi. 90

66 Ponekod se omenja le en Amor, drugje več.

67 Kitera je otok nasproti južne obale Lakonije na Peloponezu. Nekateri grški miti pripovedujejo, da je tam pristala Venera oz. Afrodita, ko se je rodila iz morske pene, zato jo včasih imenujejo tudi »Kiterida«.

68 Db. »znamenje«.

69 Frigija je ozemlje na zahodu Male Azije, ponekod kar sinonim za Trojo.

70 Db. »morju«.

71 Db. »dečku«.

72 Askanij Jul je bil Enejev sin iz prvega zakona s trojansko princeso Kreuzo.

73 Penati so v rimski mitologiji hišni bogovi, ki so skupaj z lari varovali hišo. Njihove podobe so postavili v atriju hiše. Obstajali so tudi državni penati, zaščitniki Rima – te naj bi pripeljal Enej.

74 Didona ima v mislih Enejev pobeg iz goreče Troje; spremljala naj bi ga ostareli oče Anhiz in sin Askanij Jul, Enej pa naj bi iz mesta odnesel tudi podobe bogov.

75 Kreuzá naj bi pri begu iz Troje v pristanišču zatavala in se izgubila.

76 Tj. mineva že sedmo leto od pobega.

V varni pristan sem te vzela, ko so te izvrgli valovi,
dala oblast ti, čeprav komaj poznala sem te.⁷⁷
O ko bi vsaj zadovoljna bila z izkazano uslugo
in bi mi zveza s teboj ne pokopala časti.
Oni dan vsega je kriv, ko naju je temno neurje 95
z močnim navalom dežja gnalo v strmo globel.
Slišala krik sem: morda zatulile so nimfe, sem rekla –
bil opomin je pred zlom, dan od boginj Evmenid.⁷⁸
Ranjena čednost, izvrši že kazen, ne pusti, da vztraja
vest o skrunitvi priseg vse do poslednjega dne.⁷⁹ 100
Mani, duhovi in ljubi pepel soproga Siheja,⁸⁰
stopam naproti vam vsem, bednica, polna sramu.
Kip Siheja častim v marmornem templju, podobo
skrivajo venci in snop belih volnenih trakov.
Tam sem zaznala znan glas – pokliče me štirikrat k sebi, 105
s tihim šepetom veli: »Pridi, Elisa, le brž!«
Nič ne odlašam, prihajam, saj ti kot žena pripadam –
pozno vseeno, čeprav sram ne dovoli naprej.⁸¹
Greh mi odpusti; saj me je ukanil izkušen lažnivec,
to mi krivdo blaži, da ne mrziš me še bolj. 110
Mati boginja in sinovo ljubljeno breme, priletni
oče, sta vzbujala up, da bo pravičen ostal.
Če sem zgrešila, ima moja zmota le častne razloge;
dano zvestobo prištej – že ni razloga za kes.
Prav do poslednjega dne dogodki ostajajo isti, 115
vztraja usode potek, kakršen bil je že prej:
mož je podlegel udarcem pri notranjem hišnem oltarju;
brat je zakrivil zločin, možu zaplenil posest,⁸²
jaz pa, izgnanka, zapuščam svoj dom in ostanke⁸³ soproga,
gnana po tujih poteh, ker mi sovražnik sledi. 120
Bratu se izmuznem⁸⁴ po morju, prispem v nepoznano deželo,
kupim obalo, ki v dar tebi, nezvestež, jo dam.

77 Db. »komaj sem dobro slišala za tvoje ime«.

78 Evmenide, »Dobrotljive«, oziroma Erinije so bile v grški mitologiji boginje maščevanja, zlasti so kaznovale morilce, pa tudi kršitelje nenapisanih zakonov – Didona ima očitno Enejevo prevaro za enega izmed takih neodpustljivih grehov, ki zahtevajo najstrožjo kazen.

79 Db. »do mojega pepela«.

80 Sihej oziroma Akerbant je bil tirski svečenik, ki je imel v lasti ogromno bogastva. Ker je vedel za Pigmalionov pohlep po njem, ga je skrtil pod zemljo, toda Pigmalion je Siheja umoril.

81 Db. »ker sem priznala svojo sramoto/sramotno dejanje«.

82 Didonin brat Pigmalion se je želel polastiti prestola, zato je ubil Siheja in želel pokončati še Didono, a je ta pobežnila iz kraljestva.

83 Db. »pepel«.

84 V izvorniku Didona v naslednjih nekaj verzih sicer pripoveduje v pretekliku, a sem zaradi poe-
notenja časov in tudi vtisa dramatičnosti uporabila sedanjik.

Mesto zasnujem, postavim obzidje, ki sega v daljave,
 venomer vzbuja zavist krajem, najbližjim mejam.
 Vojne divjajo, preizkušajo me kot žensko in tujko, 125
 komaj zadosti je vrat mladega mesta⁸⁵ in mož.⁸⁶
 Všečna sem tisoče snubcem, ki bi hoteli me v zakon.
 Koga izbrati, ne vem. S kom naj ležišče delim?
 Kaj ti še brani? Zvezano daj me Getulcu⁸⁷ Jarbantu!
 Nudim ti svoje roké – daj že, izvrši zločin! 130
 Brat še živi; njegova brezbožna desnica, ki možu
 kri je prelila, sedaj mojo prelititi želi.
 Božje svetinje odloži, saj jih oskrunjaš z dotikom,
 grešna desnica ne zna prav počastiti bogov!
 Če jih v prihodnje častil boš, potem ko ubežal si ognju, 135
 škoda zares, da so sploh ognju bogovi ušli.
 Kaj, če zapuščaš svojo Didono nosečo, zločinec?
 V mojem telesu morda skriti del tebe leži.
 Tudi otrok bo deležen usode nesrečne Didone,⁸⁸
 ti boš kriv, če umre moj nerojeni otrok. 140
 Ko pa bo Julov polbrat umrl z materjo svojo,
 skupna bo kazen obe bitji odnesla s sveta.
 »Bog mi veli, da odidem.«⁸⁹ Ko vsaj bi prihod že preprečil,
 da ne bi Tevkri⁹⁰ nikdar tlačili punske zemlje.
 Mar te pod vodstvom boga ne podijo nasprotni vetrovi, 145
 mar te ne žene več let morje viharo vsevprek?
 Mnogo manj trudna za vas bila bi vrnitev v Trojo,⁹¹
 če bi le takšna bila, kakor za Hektorja dni.
 Rimskih⁹² brzic si želiš, ne rodnih tokov Simoenta,⁹³
 kadar pa prideš na cilj, tujec boš zanje ostal. 150
 Vendar se skriva zelena dežela, izmika se tvojim
 ladjam; šele, ko boš star končno dosegel jo boš.
 Raje se ne obotavljalj in sprejmi ta ljudstva kot doto,
 dalje bogastvo, nekoč bratovo,⁹⁴ znošeno sem.

85 Za obrambo.

86 Db. »orožja«.

87 Getulija je bila pokrajina v osrednjem delu severne Afrike, ki jo je naseljevalo nomadsko pleme.

88 Db. »matere«.

89 Jupiter naj bi k Eneju poslal Merkurja, sla bogov, z ukazom, naj zapusti Didono in se odpravi v Italijo, kjer bo izpolnil svoje poslanstvo.

90 Tj. Trojanci. Tevker je v grški mitologiji frigijski kralj, ki je veljal za prednika Trojancev, zato se včasih imenujejo Tevkri.

91 Db. »Pergamon«, ki je bil trojanska utrdba.

92 Db. »Tiberinih«.

93 Simoent je bila reka na trojanski planoti.

94 Db. »Pigmalionovo«.

V Ilion⁹⁵ drugi, srečnejši spremeni to tirsko naselje,⁹⁶ 155
 vladaj vsemu kot kralj, žezlo vladarsko⁹⁷ imej!
 Če pa si bojev želiš, če Jul te morda že sprašuje,
 kje ga čaka spopad, kjer bi izšel zmagovit,
 manjkal ne bo mu sovražnik, da dava mu ga v podreditev,
 tukaj je prostor za mir, tam za orožje in boj. 160
 Prosim pri materi, bratovih kopjih, puščicah, podobah
 svetih dardanskih bogov, ki so šle s tabo na beg –
 naj zmaguje prav vsak, ki ga vodiš iz svojega ljudstva,
 naj divji Mars že prida konec vseh tvojih nadlog,
 naj se Askaniju srečno dopolnijo leta življenja, 165
 naj v grobu mehko ležé starca Anhiza kosti!
 Prosim pa, usmili se hiše, ki v tvojo posest se izroča.
 Kaj naj bi bil moj zločin, razen ljubezenska strast?
 Nisem rodila se v Ftiji⁹⁸ niti v mogočnih Mikenah,⁹⁹
 nista se oče ne mož vzdignila kdaj zoper vas.¹⁰⁰ 170
 Če te je sram takšne žene, mi ljubica reci, ne žena,
 vse bom prenesla, da le tvoja Didona sem še.
 Vse tokove poznam, ki oblivajo afriško obalo,
 enkrat odprejo dostop, drugič zaprejo poti.
 Kadar se pot bo odprla,¹⁰¹ boš jadra nastavil vetrovom, 175
 zdaj pa na kopnem držiš ladje, obrasle od alg.¹⁰²
 Daj naročilo, naj čakam priložnost,¹⁰³ saj varneje šel boš,
 tukaj ostati ne smeš,¹⁰⁴ tudi če to boš želel.
 Tvoja posadka¹⁰⁵ želi si počitka, ladjevje razbito,
 skrpano komaj napol, terja še krajši odlog. 180
 S tem mi usluge povrneš (in še ti kaj dolžna ostanem):
 v upu na svatbeni dan malce več časa mi daj!
 Vtem se bo morje poleglo, navada strasti umirila,
 jaz pa naučim se, kako žalost pogumno vzdržim.
 Če ne uspe, sem sklenila vzeti si lastno življenje, 185

95 Drugo ime za Trojo.

96 Kartagina je bila kolonija mesta Tir.

97 Db. »sveto, posvečeno«.

98 Ftija je pokrajina v Tesaliji, ki ji je vladal Ahil.

99 Mikene so starodavno grško mesto na hribu v severovzhodnem delu argoške ravnice na Peloponezu. Bile so kraljestvo homerskega junaka Agamemnona, ki je med trojansko vojno poveljeval grški vojski.

100 Db. »tebe«, a so verjetno mišljeni vsi Trojanci. Didona namiguje na trojansko vojno, ki so jo Grki sprožili proti Trojancem.

101 Db. »kadar bo veter odprl pot«.

102 Db. »lahkih alg«.

103 Tj. lepše vreme.

104 Db. »sama ti ne bom pustila ostati«.

105 Db. »tvoji tovariši oz. zavezniki«.

kajti do mene ne boš dolgo surovež ostal.
 O, da bi videl lahko podobo Didone, ko piše!
 Pišem, v naročju pa že meč mi iz Troje leži.
 Solze polzijo prek lic, kapljajo na izdrto rezilo,
 zdaj je še mokro od solz, kmalu obarva ga kri! 190
 Glej, kako prav pride tvoje darilo pri moji nameri,¹⁰⁶
 majhne izdatke imaš v skrbi za grobni okras.
 Niti ni prvič sedaj moje prsi prebodlo rezilo,
 ta predel rano ima, znamenje krute strasti.
 Sestrica Ana, o Ana, zaupnica v moji pregrehi, 195
 kmalu poslednji boš dar zlila na moje kosti.¹⁰⁷
 Ko me pogoltne grmada, na marmorno ploščo zapiši
 poleg imena ta verz, v njem ne omenjaj moža.¹⁰⁸
 »Razlog za smrt in orožje Didoni Enej je ponudil,
 vendar si z lastno rokó sama zadala je smrt.«¹⁰⁹ 200

106 Db. »usodi, smrti«.

107 Db. »pepel«.

108 Db. »naj ne piše »Elisa, Sihejeva žena«.

109 Iskrena hvala Marku Marinčiču za vse dobrodošle popravke in sugestije, ki so izboljšale prevod.